
Ян Засідатель.
Майстер психологічного портрета

«Кожен портрет, намальований з натхненням, – це, власне, портрет художника, а не того, хто йому позував»

Із роману Оскара Уайльда «Портрет Доріана Грея»

Історія не залишається лише на сторінках підручників – вона живе поруч із нами. Вона зберігається у старовинних будівлях, пам'ятниках, меморіалах і навіть у звичних назвах вулиць. Берегти ці об'єкти – означає берегти пам'ять про людей та події, які сформували нашу історію.

Кожне нове дослідження, кожна знайдена згадка чи відновлена пам'ятка допомагають краще зрозуміти минуле. Адже пам'ять – це те, що об'єднує покоління і дозволяє нам зберегти зв'язок із тими, хто жив і творив до нас.

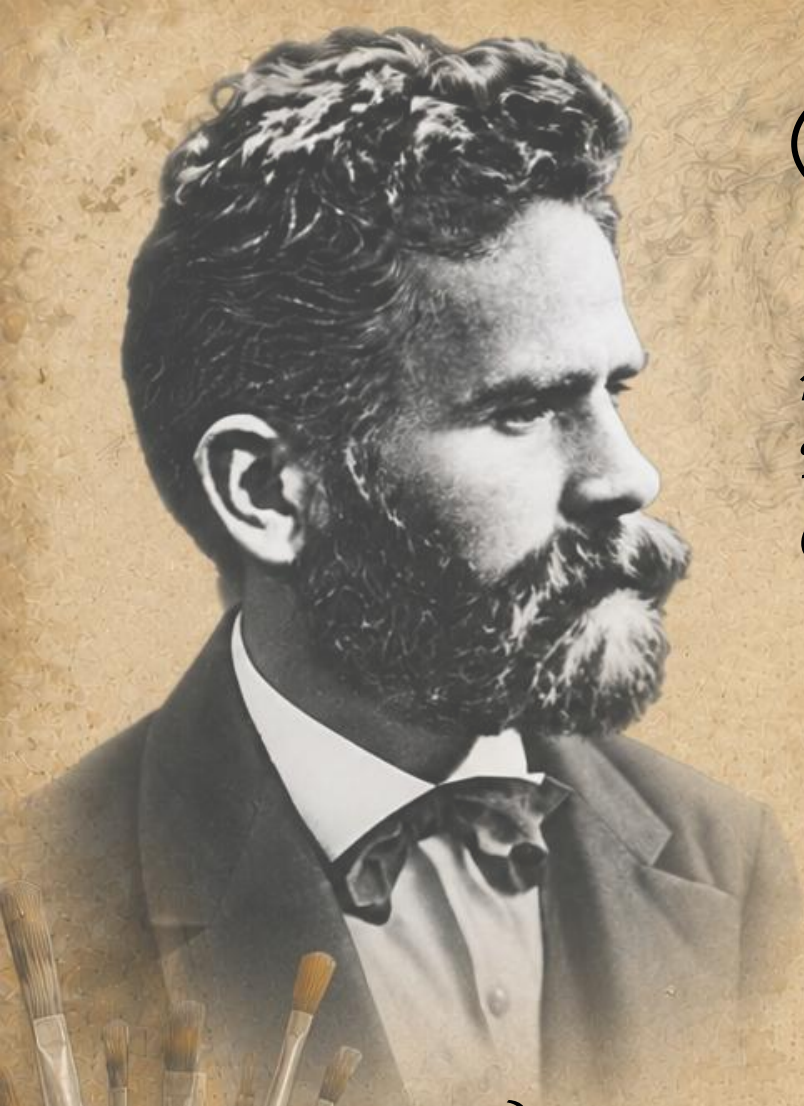
Відкриває свої таємниці і наше місто Вінниця. Сьогодні наша розповідь про талановитого художника Яна Засідателя, його мистецький шлях та долю численних портретних творів, які стали частиною культурної спадщини нашого краю.

Ян Засідатель – видатний український художник, чиє ім'я пов'язане з мистецьким життям Вінниці кінця XIX – початку XX століття. Митець здобув визнання насамперед як талановитий портретист, який прагнув не лише точно передати зовнішність людини, а й розкрити її внутрішній світ, характер і настрій. Саме тому його твори називають психологічними портретами.

Мистецька спадщина художника налічує сотні найменувань високохудожніх творів. Він не поїхав «до столиць», а малював на малій батьківщині. Серед відомих його робіт – портрети представників шляхти, духовенства, селян та міщан, а також образи українських жінок.

У бібліографічному словнику «Кріпацька інтелігенція: український вимір (XVIII – початок XX ст.)», виданому в 2013 році Інститутом історії України, наведено низку назв творів Яна Засідателя. Пензлю митця належать: «Рим. Руїни Колізею», «Українка», «Портрет капуцина Зефірена», «Портрет Якубовської», «Жіночий портрет», «Портрет Терези Яшевської», «Портрет Яновського», «Портрет дівчини», «Портрет сільської дівчини», «Портрет італійської дівчинки», «Українка», «Собор святого Петра у Римі». Перший з відомих нам написаних митцем портретів у 1850-х роках, останній – у 1892 році.

Витоки таланту

Ян Засідатель (справжнє ім'я Іван Петрович Соколенко) народився 13 листопада 1833 року в селі Крикливець (нині Крижопільська громада, що на Вінниччині) в кріпацькій родині Соколенків, які були підданими польських шляхтичів Бжозовських.

У родині Петра Соколенка було шестеро дітей (чотири сини і дві доньки). Батько, виконуючи у Соколівці обов'язки збирача податків, мав прізвисько «Засідатель», яке згодом перейшло до сина і стало його прізвищем, витіснивши справжнє – Соколенко. А з соколівського Івана він почав називатися на польський кшталт – Яном.

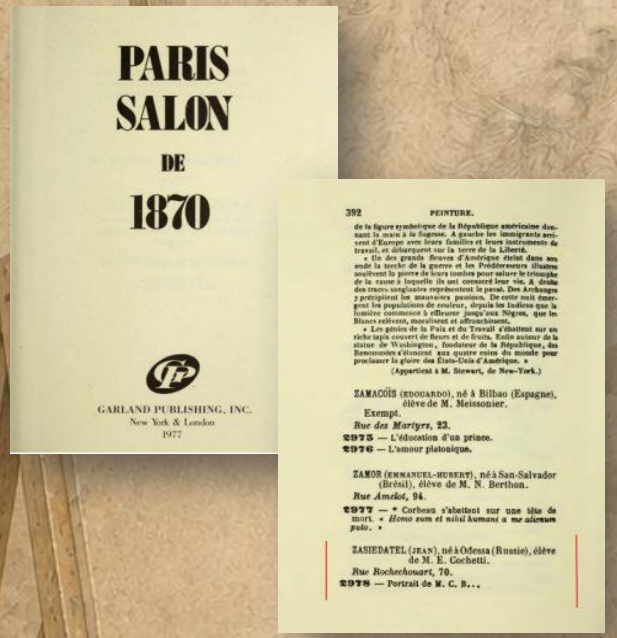
Інтерес до малювання в хлопчика проявився в ранньому віці. У маєтку Бжозовського була багата колекція художніх творів знаних майстрів. Твори мистецтва та природний талант Івана й сформували у ньому митця. Мистецьке оточення не раз змушувало його копіювати роботи.

Навчання і становлення митця

Пан Бжозовський помітив у юнака талант та тягу до малярства і направив його в Одесу до одного живописця вчитися портретному живопису.

В 1856 році пан клопотав у київського губернатора паспорт Івану для поїздки на навчання в Італію, щоб удосконалити живопис. Але губернатор відмовив у поїздці, оскільки на той час хлопець ще був кріпаком. Та повчитися у європейських майстрів художнику таки випала нагода.

Пізніше кріпак Іван почав прислужувати панській доньці – Ксавері Бжозовській. Згодом вона вийшла заміж за Генріха Грохольського, і обдарований юнак Соколенко переїхав разом із нею до двору Грохольських. Ця родина також цінувала мистецтво. В маєтку була чимала колекція картин. Соколенко разом із сином Генріха Грохольського Тадеушом, який мав неабиякі здібності до малювання, на кошти Грохольських навчалися живопису в Кракові, а потім у Римі. В 1860 році юнаки вирушили до Парижа, де навчалися у відомого портретиста Леона Бонна.

У 1870 році Ян Засідатель на виставці в Парижі виставляв свій твір «Собор Св. Петра в Римі», діаметром 33 см, написаний олією на полотні. В цьому творі художник звернувся до одного з найвідоміших архітектурних символів Європи – величної базиліки Святого Петра у Ватикані. Полотно засвідчує зацікавлення митця європейською архітектурою та історичними пам'ятками.

Про це дізнаємося з каталогу виставки «SALON DE 1870. EXPOSITION», де зазначено, що: «учень художника M. E. Cochetti Я. Засідатель – автор твору «Portrait de M. C. B…».

Собор Св. Петра у Римі.
Поч. 19 ст. Полотно

Європейський досвід у творчій майстерні Вінниці

Після повернення з подорожі Соколенко, який згодом став відомий під іменем Ян Засідатель, оселився у Вінниці, де жив з дружиною Констанцією та сином Вітольдом. Після скасування кріпацтва художник здобув особисту свободу та право вільно проживати й працювати. Історики вважають, що будинок, який придбав Засідатель, розташовувався на розі сучасних вулиць Грушевського та Театральної. До нашого часу він не зберігся.

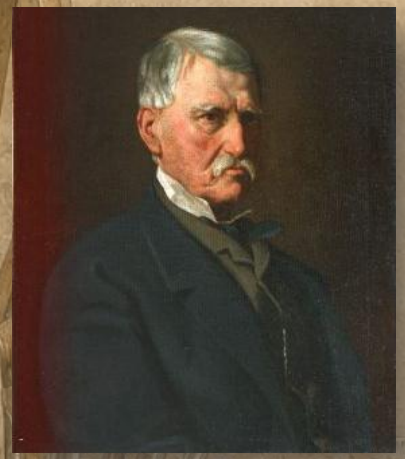
Садиба Грохольських на П'ятничанах

Ян був частим гостем у п'ятничанському маєтку Грохольських, де мав власну майстерню, і своїм талантом заробляв на життя. Окрім копій полотен європейських митців, він створював і авторські картини.

Серед мистецької спадщини митця були і полотна членів родини Грохольських, які відіграли неабияку роль у становленні Яна Засідателя як художника.

Портрет як дзеркало душі

Найповніше мистецький талант Яна Засідателя розкрився у портретному жанрі, де він став гідним продовжувачем традицій українських художників. Саме тут майстер працював, спостерігав за людьми й створював свої портрети, прагнучи передати не лише зовнішність людини, а й її характер та внутрішній світ.

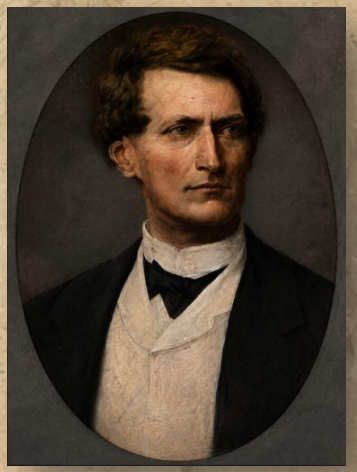
Серед відомих полотен – «Портрет Романа Сангушка», 1875 р., представника одного з найдавніших литовсько-руських православних родів, відомих на Поділлі. Полотно знаходиться в колекції Вінницького обласного художнього музею.

«Портрет Каміли Русановської», 1872 р. – ще один чудовий твір, що демонструє майстерність Засідателя у зображенні людських емоцій з чутливістю та точністю. Портрет подільської поміщиці, графині та відомої меценатки свого часу був написаний за рік до її смерті, коли Русановській було 72 роки.

«Портрет капуцина Зефірена», 1872 р. – є яскравим зразком класичного портретного мистецтва Поділля другої половини XIX століття. Картина належить до мистецької спадщини Яна Засідателя й нині зберігається у Вінницькому обласному художньому музеї.

Портрет «Альфреда II Потоцького», 1876 р. На портреті зображений впливовий польський граф, австрійський державний діяч, маршалок Галицького Сейму та намісник Галичини й Володимирії. Саме він свого часу виступив замовником будівництва знаменитого Палацу Потоцьких у Львові.

В 1882 р. художник увічнив на полотні портрет «Станіслава Яшовського», володаря багатьох маєтків на Поділлі. У портреті Засідатель прагнув передати не лише зовнішність моделі, а й її індивідуальність, суспільне становище та характер.

Портрет «Якубовської», 1886 р. Картина належить до зрілих творів автора і високо цінується за тонку майстерність живопису.

Картина «Українка», 1870-ті роки – це відоме полотно художника-портретиста. Його образи українців відзначаються глибоким реалізмом, увагою до деталей національного вбрання та виразністю характеру.

«Портрет єпископа Сімона Марціна Козловського», 1885 р. На картині зображений відомий польський католицький священник, єпископ Луцький і Житомирський, потім архієпископ Могильовський, біблієзнавець, популяризатор богослов'я.

«Портрет селянської дівчини», 1892 р. Картина вважається одним із яскравих зразків українського реалістичного портретного живопису кінця XIX століття, що детально та з глибокою повагою відтворює образ подільської селянки в традиційному народному вбранні. Картина є частиною експозиції Вінницького обласного художнього музею.

Особливе місце у творчій спадщині Яна Засідателя посідає «Жіночий портрет», 1876 р. – один з кращих і найвідоміших його полотен. «Це досконале за живописом і побудовою полотно стало своєрідним еталоном і високим взірцем творчості Засідателя», – розповідають музейники.

У цьому творі особливо виразно проявилася майстерність портретиста – уміння не просто відтворити зовнішність людини, а й передати її характер, внутрішній стан та індивідуальність.

Шляхетне обличчя приваблює зовнішньою красою і розумним виразним поглядом, у якому відбивається її внутрішній світ і тонка душевна структура. Мистецтвознавці припускають, що перед нами може бути дружина Яна Засідателя – Констанція. На користь цього припущення свідчить і дата створення картини – 1876 рік. На той час художникові було лише 43 роки, а портретованій – приблизно 35 років. Очевидно й те, що митець вклав у цей твір чимало любові й ніжності, передавши особливе ставлення до зображеної жінки.

На родинному порталі Грохольських Grocholski.pl збереглася згадка про картинну галерею палацу у Стрижавці. Серед її портретів згадується портрет відомого польського аристократа та державного діяча Станіслава Замойського – копія з оригіналу польського художника-портретиста Анджея Мнішеха, виконана Яном Засідателем.

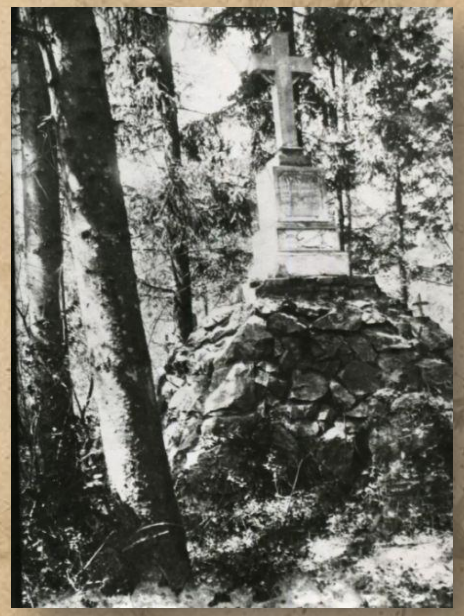
Тадеуш Грохольский, 1865 р.

Також на цій же сторінці є ще одна згадка про Яна Засідателя. Художник майстерно виконав копію твору іспанського живописця доби бароко Бартоломе Естебана Мурільйо «Успіння Пресвятої Діви Марії».

У 1878–1880 роках у Кракові була влаштована персональна виставка творів Яна Засідателя. Тоді особливу увагу відвідувачів привернули твори про Україну та Поділля.

У 1893 році художник був внесений до списку осіб, наділених правом виконувати обов'язки присяжного засідателя у Вінниці.

Іван Соколенко помер 14 серпня 1893 році від холери, що в дев'яності роки лютувала на Поділлі. Поховали митця на приходському кладовищі, на так званій «Калічі», місці, відведеному для холерних померлих. Нині це територія Центрального парку культури та відпочинку. Могила була знищена під час розбудови Центрального парку у 1930-х роках. За неофіційними даними, могила художника була розташована над нинішнім озером. Ще до Другої світової війни там була надгробна плита, фотографія якої зберігається в художньому музеї.

Могила Яна Засідателя на римо-католицькому цвинтарі у Вінниці

Його дружина Констанція померла у травні 1894 року.
Після смерті художника та його дружини власник п'ятничанського маєтку Станіслав Грохольський почав опікуватися їх сином Вітольдом.

Доля мистецької спадщини

Історію і світлу пам'ять про Яна Засідателя зберігають його численні портрети, зазначені у каталозі посмертної виставки, яка відбулася в Одесі.

Там було представлено понад 400 портретів, сюжетних композицій, пейзажів, етнографічних замальовок, а також копій полотен італійських митців, що належали пензлю художника. Роботи розлетілися по всьому світі.

Деякі колекції потрапили до новоствореного Вінницького краєзнавчого музею, а у 1920 році Здіслав Грохольський частину родинної колекції творів мистецтва вивіз до Варшави. Окремі роботи Яна Засідателя, можливо, знаходяться в різних музейних та приватних збірках. Та доля більшості творів художника залишається невідомою.

Ім'я, повернуте історії

До нашого часу збереглося небагато відомостей про Яна Засідателя, а його ім'я лише зрідка зустрічається в історико-мистецьких та архівних джерелах. Життя і творчий доробок художника й досі залишаються недостатньо дослідженими. Наявні матеріали дають лише часткове уявлення про його мистецький талант, творчий шлях і особистість.

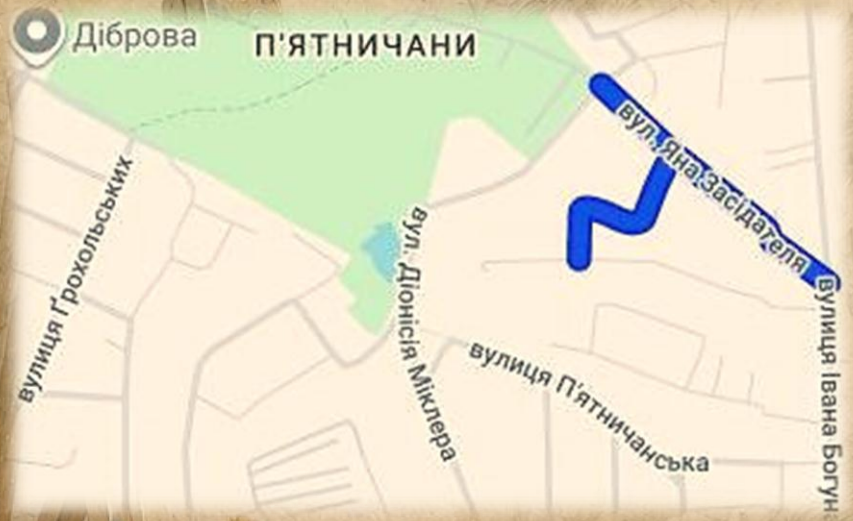

В. В. Рубан. Забуті імена. Розповіді про українських художників XIX - початку XX століття

З частиною мистецької спадщини майстра психологічного портрету можна ознайомитись у постійній експозиції картинної галереї Вінницького обласного художнього музею. Колекція нараховує мізерну частку творчого спадку художника – 12 картин. Десять із них представлені в постійній експозиції.

Ян Засідатель – це не лише ім'я в історії мистецтва, а частина культурної пам'яті Вінниччини, яку важливо зберігати, досліджувати й передавати наступним поколінням.

Ім'я Яна Засідателя на карті сучасної Вінниці

Пам'ять про Яна Засідателя зберігається не тільки в його мистецькій спадщині, а й у сучасному культурному просторі Вінниці. Важливим проявом пошани до художника стало увічнення його імені в міській топоніміці. На честь Яна Засідателя названі вулиця та провулок. Вони розташовані на П'ятничанах, поруч з колишнім палацом Ґрохольських, де видатний художник провів значну частину свого життя.

Поява імені митця на мапі міста стала своєрідним пам'ятним знаком, який щодня нагадує вінничанам про художника XIX століття та символізує визнання його внеску в культурну історію Вінниччини. Так ім'я Яна Засідателя виходить за межі музейних залів і сторінок історичних досліджень та стає частиною живого міського середовища.

Список використаних джерел

- *Барнасюк О. С. Ян Засідатель – видатний художник XIX ст. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Історія. Вип. 13. Вінниця, 2008. С. 25-27. URL: file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Nzvdpu_ist_2008_13_7%20(6).pdf (дата звернення: 12.10.26).*
- *Дугаєва Т. Односельці Анатолій Добрянський та Ян Засідатель // Версії. URL: https://versii.cv.ua/news/odnoseltsi-anatolij-dobryanskyj-ta-yan-zasidatel/62507.html (дата звернення: 15.10.26).*
- *Кріпацька інтелігенція (український вимір) (XVIII - поч.XX). Бібліографічний словник . URL: https://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6924-8/978-966-02-6924-8.pdf (дата звернення: 15.10.26).*
- *Олійник Л. Творив у Вінниці. Цьогоріч виповнюється 190 років з народження художника Яна Засідателя. URL: https://vn.20minut.ua/kul-tura/tvoriv-u-vinnitsi-tsogorich-vipovnyuetsya-190-rokiv-z-narodzhennya-hud-11786135.html (дата звернення: 19.10.26)*

- Рудницька О. Ян Засідатель: вінницький художник-портретист заробляв копіями та створював авторські картини. URL: https://vintime.info/posts/yan-zasidatel-vinnytskyi-khudozhnyk-portretyst-zarobliav-kopiiamy-ta-stvoriuvav-avtorski-kartyny (дата звернення: 19.10.26).
- Шуткевич О. Із подільського кріпака – у художники європейського масштабу. URL: https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/iz-podilskoho-kripaka-u-khudozhnyky-yevropeyskoho-masshtabu (дата звернення: 19.10.26).
- Ян Засідатель // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ян_Засідатель (дата звернення: 19.10.26).
- Strzyżawka. URL: https://www.grocholski.pl/uk/strzyzawka-7/ (дата звернення: 12.10.26).

Дякуємо за увагу!

Матеріал зібрала й впорядкувала
Світлана ВАСЮТА,
провідний бібліотекар відділу обслуговування
науково-технічної бібліотеки
Вінницького національного технічного університету
library@vntu.edu.ua

Вінниця
2026